

DRUŽBENE MEJE IN ODNOSI V ISTRSKI DRUŽBI PO POVOJNEM »EKSODUSU«

Izvirni znanstveni članek | 1.01
Datum prejema: 7. 1. 2021

Izveček: Članek obravnava posledice t. i. poveljnega »eksodus« v istrski družbi. Na podlagi individualnih spominov avtorica analizira razmerja v novo nastali družbi, v kateri so priseljenci iz Slovenije in južnih republik nekdanje Jugoslavije zamenjali v glavnem italijansko govoreče prebivalstvo istrskih mest, ki se je po »eksodusu« iz večine spremenilo v manjšino. Avtorica obravnava vzpostavitev družbenih meja med različnimi skupinami prebivalstva, pri čemer opazuje, da so se simbolne meje na podlagi etničnega elementa izpred »eksodusu« po njem spremenile na osnovi »primarnosti« bivanja v kraju.

Gljučne besede: Istra, »eksodus«, družbene meje, migracije

Uvod

V članku se osredotočam na novo vzpostavljene družbene odnose po množičnem priseljevanju (glej Kalc 2019; Hrobat Virloget 2021) v Istro po t. i. poveljnem »istrskem eksodusu«¹, v katerem se je večina (v glavnem) italijanske-

1 Termin »eksodus« kljub njegovi spornosti in očitkom večine slovenskih zgodovinarjev, ki striktno uporabljajo besedo optiranje oziroma poveljne migracije in izseljevanje, uporabljam namerno. Spornost termina odraža različne nacionalne diskurze pri interpretaciji preteklosti. Vsaka nacionalna stran namreč zagovarja svojo paralelno zgodovino ter vzroke za migracije in s tem tudi različno število migrantov ter poimenovanj (Verginella 2000; Ballinger 2003: 42–45). Medtem ko Italijani in migranti sami sebe imenujejo *ezuli*, kar pomeni begunec, izgnanec (Ballinger 2003), je prevladujoči izraz v slovenskih in hrvaških diskurzih optant. Ta izhaja iz zakonske pravice do optiranja, izbire italijanskega državljanstva s posledično obveznostjo selitve v Italijo (Volk 2003: 47–50, Gombač 2005: 65; Pupo 2015). Medtem ko italijanski zgodovinarji govorijo o italijanskem »eksodusu« (Pupo 2015), slovenski in hrvaški raziskovalci poudarjajo, da je tok migracij pomešal tako prisilne kot prostovoljne migrante, tako italijanske kot slovenske in hrvaške. Termin »eksodus« uporabljam brez vsakih političnih ali mitskih konotacij, ne da bi s tem nakazovala mononacionalni proces (Ballinger 2003: 7), kar skušajo pogosto nakazati nekateri italijanski raziskovalci, pa čeprav gre za zelo kompleksen migracijski pojav. Izraz je tudi bolj znan v širši javnosti, uporabljajo ga tudi nekateri slovenski raziskovalci (Kalc 2019; Volk 2003), prav tako mednarodna literatura (Ballinger idr.). Po drugi strani pa si z njegovo uporabo ne zatiskam oči pred tem, da proces ni bil monumentalni, saj si je treba priznati, da je z določenega ozemlja skoraj izbrisal celotno etnično skupnost. Z njegovo uporabo postavljam pod vprašaj tudi tolikanj opevano »prosto izbiro«, optiranje, čeprav je ta s formalno-pravnega vidika obstajala, ne upošteva pa posrednih pritiskov (Hrobat Virloget 2021).

Abstract: The article is part of a broader study of the consequences of the so called "Istrian post-war exodus" in the Istrian society. Based on the individual memories, the author analyses the relations in the newly-formed Istrian society, wherein immigrants from Slovenia and the southern republics of former Yugoslavia replaced the mainly Italian-speaking population of Istrian towns, which changed from a majority to a minority after the "exodus". The article discusses the establishment of social boundaries that are formed between different groups of population, noting that symbolic boundaries based on the ethnic element from the time before the "exodus" have mainly changed thereafter on the basis of "primacy" of living in the place.

Keywords: Istria, "exodus", social boundaries, migrations.

ga etničnega prebivalstva izselila iz Istre, predvsem iz mest (Hrobat Virloget 2021). Iz spominov današnjih Istranov razbiram družbena razmerja med »eksodusom« in spremembo odnosov po njem, ko je zaradi izpraznitve istrskih mest in sočasnega priseljevanja nastala nova istrska družba, v kateri so priseljenci postali večinsko prebivalstvo.

V raziskavo sem vključila predstavnike vseh etničnih skupin, ki danes živijo v slovenskem delu Istre, od Slovencev, Italijanov, do Hrvatov, Bosancev, Srbov, Kosovarjev, od tistih, katerih družine izhajajo iz Istre, do tistih, ki so v Istro prišli med »eksodusom«. Največ sogovornikov je slovenske ali italijanske etničnosti. V nadaljnjem raziskovanju bo večji poudarek na zbiranju spominov sogovornikov iz južnih republik nekdanje Jugoslavije. Raziskava sloni na 45 transkribiranih intervjujih s 50 osebami, k čemer je treba prišteti tudi intervjuje študentov in netranskribirane intervjuje.² Večina intervjujev temelji na življenjskih zgodbah, v katerih se posredno odraža spreminjanje družbenih in političnih razmer. Dodatno so me zanimala mnenja o migracijah in družbenih razmerah. Ker je Istra moje delovno okolje, so v raziskavo vključeni tudi vsakdanji naključni neformalni pogovori, opazovanje z udeležbo, javne okrogle mize na temo Istre itd. Omejila sem se na urbani in neurbani del slovenske Istre, med etničnimi Italijani je nekaj sogovornikov priseljenih tudi iz hrvaškega dela Istre in Italije.

2 Zaradi onemogočenega snemanja je pri teh redkih navedbah izrecno navedeno, da gre za terenski zapis.

V glavnem gre za del sporne, mnogim tudi boleče preteklosti, s katero se v nasprotju z italijansko družbo v zadnjih desetletjih (Corni 2018) slovenska družba še ni odprto soočila niti na strokovni ravni niti v javnem diskurzu, zato se o tej temi v glavnem še vedno molči (Hrobat Virloget 2021, gl. tudi 2015a, 2019).

Po prvi svetovni vojni je Istra pripadla Kraljevini Italiji z njeno nasilno fašistično raznarodovalno ideologijo proti Slovanom. Po drugi svetovni vojni je postala del spornega ozemlja med jugoslovanskimi in italijanskimi zahtevami, zato je bila leta 1947 s pariško mirovno pogodbo začasno ustanovljena neodvisna državna formacija Svobodno tržaško ozemlje z dvema conama; cono A okrog Trsta pod zavezniško upravo, ki je z londonskim memorandumom leta 1954 pripadla Italiji, in cono B v delu današnje slovenske in hrvaške Istre pod jugoslovansko vojaško upravo, ki je bila priključena Jugoslaviji (Pirjevec 2007; Rogoznica 2011). »Istrski eksodus« se je začel po drugi svetovni vojni, ko so bili ti kraji še v italijanski Julijski krajini (it. *Venezia-Giulia*), oziroma po pariški mirovni pogodbi. Po množičnosti so izseljevanja dosegla vrh po aneksiji Svobodnega tržaškega ozemlja cone B Jugoslaviji (Gombač 2005: 10; Pupo 2015: 29; Kalc 2019: 146). Obe mednarodni pogodbi sta omogočali optiranje za italijansko državljanstvo. Optanti so se morali izseliti v Italijo, po tem roku so jih oblasti lahko izgnale. Znani so tudi primeri, ko so si optanti premislili glede odhoda (Gombač 2005: 65; Pupo 2015; Hrobat Virloget 2021). V slovenskih obalnih mestih, kjer je bilo pred drugo svetovno vojno okoli 90 odstotkov prebivalstva italijanske narodnosti, jih je leta 1957 v Kopru živelo le še 7,7 odstotka, v Izoli 8,15 odstotka in v Piranu 15,7 odstotka (Troha 1997: 58–59).³ Število migrantov iz celotne Istre se giblje med 200.000 in po mnenju Ballingerjeve pretiranih 350.000 (Ballinger 2003: 274). Po slovenskem štetju je med letoma 1945 in 1958 ozemlje, ki je bilo priključeno Sloveniji, zapustilo 49.132 oseb, med katerimi so tudi ilegalni prebežniki, ljudje s Krasa, iz Notranjske in Goriške. Od tega naj bi bilo pravih optantov 27.810 (Volk 2003: 51; Kosmač 2017: 193). Med njimi je bila večina Italijanov (70 odstotkov) ter tudi nekaj Slovencev in Hrvatov (Cunja 2004: 89; gl. tudi Volk 2003: 51).⁴

Jugoslovanske oblasti so praznino, ki je ostala za Italijani, zapolnile s spodbujanjem priseljevanja ljudi iz drugih regij Slovenije oziroma Jugoslavije, kar je povsem spremenilo

etnično, socialno in kulturno podobo Istre (Gombač 2005: 11). Posledica »eksodusa« iz Istre je bila tako po mnenju slovenskih kot italijanskih zgodovinarjev etnična homogenizacija spornih ozemelj v korist priključitve Italiji ali Jugoslaviji: italijanska denacionalizacija cone B (del Istre) in njena jugoslavizacija z imigracijo Jugoslovancev, poitalijančenje cone A (Trst z okolico) skupaj s priseljevanjem Italijanov in z odseljevanjem Slovencev (Pupo 2000: 203; Volk 2003: 289–301). Premiki prebivalstva so bili tudi drugod po Evropi pogosto orodje v »kolonizaciji« marginalnih etnično mešanih območij (Perron in Bazin 2018: 29; gl. tudi Corni 2018).

Družbene meje v novo nastali istrski družbi med ljudmi iste etnične pripadnosti

V istrskih mestih se je po »eksodusu« prebivalstvo skoraj popolnoma zamenjalo. Italijansko govoreči prebivalci so se iz večinskega spremenili v manjšinsko prebivalstvo (Hrobat Virloget 2015a; Hrobat Virloget idr. 2016), večinsko prebivalstvo pa so postali priseljenci najprej iz okoliških vasi ter širše Primorske, pozneje tudi iz preostale Slovenije (predvsem v zadnji fazi bolj množičnih izseljevanj v času pripojitve ozemlja Jugoslaviji leta 1954). Čeprav so bili med njimi tudi priseljenci iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, so ti zaradi potrebe po novi delovni sili za Luko Koper in novo nastale industrijske obrate, kot so TOMOS, Delamaris itd., množično prihajali šele v 60. letih (Kalc 2019; Hrobat Virloget 2021).

V želji po gospodarski in družbeni obnovi Istre, predvsem njenih mest, so oblasti priseljence vabile v Istro z obljubo o nastanitvi, ki je bila v istrskih mestih zaradi splošnega degradiranja velik problem (Čebren Lipovec 2018; Kalc 2019). To je bil eden od vzrokov, da so domačini priseljence dojemali kot »privilegirane«. Odpor do priseljenec je bilo čutiti ne glede na to, da so bili v glavnem vsi slovenske etnične pripadnosti (Hrobat Virloget 2015b). V Istri je razširjena zgodba o »šopu ključev«, ki so jih priseljenci dobili v roke ob prihodu v istrska mesta in z njimi iskali nastanitev v stanovanjih, ki so jih zapustili Italijani (Hrobat Virloget 2017: 149, 2019: 165–166). Čeprav se zdi drugače, obstajajo tudi pričevanja, da niso imeli vsi teh privilegijev, predvsem ne tisti, ki so prihajali pozneje (Hrobat Virloget 2021). Iz komentarjev sogovornikov je razvidno, da so bonitete priseljenec, s katerimi so jih oblasti poskušale zvabiti na istrski »divji zahod«, domačinom šle močno v nos, kar kaže pripomba istrskega domačina slovenskih korenin: »Priseljenci so dobili zastonj stanovanja, cele kmetije! So jih kar naredli gospodarje! So delali kolektive. Tisti, ki niso bili vredni nič, so šli v kolektive. So šli s harmoniko in zastavo v njivo!!!« (zapis iz terenskega dnevnika)

Sorodne raziskave »izmenjav prebivalstva« hrvaških in srbskih ter turških in grških beguncev kažejo, da si priseljenci in »staroselci« iste nacionalne pripadnosti vzajem-

3 V Coni B Sto je bilo zabeleženih 46.350 prebivalcev, od tega 18.500 v mestih Koper, Izola, Piran. Število je začelo od leta 1949 upadati do 42.000 prebivalcev v letu 1956. Prebivalstvo je zatem začelo strmo naraščati, tako da je letu 1961 zabeleženih skoraj 50.000 prebivalcev (Kalc 2019: 149).

4 Preštevanje ljudi po etnični pripadnosti je v tej multikulturni obmejni regiji, kjer so identitete fluidne, hibridne, sporno (glej Pupo in Panjek 2004: 352; Volk 2004: 32–35; Ballinger 2006; D'Alessio 2008; Orlić 2019; Hrobat Virloget 2021 idr).

no začrtajo simbolno mejo (Hirschon 1989: 30–35; Čapo Žmegač 2010: 189–192; Čapo 2015). Renée Hirschon je pri »izmenjavi« prebivalstva med Grčijo in Turčijo po balkanskih vojnah kot prva antropologinja opozorila, da ista etnična pripadnost migrantov in gostiteljev ne olajša integracije, prevladajo namreč drugi elementi. Kljub isti etnični pripadnosti priseljenci ostajajo »drugi« (Hirschon 1989; Čapo 2015). Podoben odpor do priseljencev iste etnične pripadnosti je bil zaznan pri domačinih v Italiji v odnosu do t. i. *ezulov* (Fakin in Jerman 2004), to je razvidno tudi iz spominov o odnosu Slovencev v Kraljevini SHS do (slovenskih) prebežnikov iz Italije med fašizmom (Hrobat Virloget 2021). Stanje v povojni Istri je sicer še bolj kompleksno od zgoraj omenjenih raziskav, opraviti imamo z različnimi skupnostmi ljudi, ki so sobivale v istem prostoru: od domačinov slovenske in italijanske etnične pripadnosti, »povratnikov« z območja Trsta, ki so pred fašizmom zbežali v Jugoslavijo, priseljenih Italijanov iz Italije in Hrvaške, do priseljencev različnih etničnih identitet iz nekdanje Jugoslavije.

Tudi iz govora Štelia⁵, Istrana iz slovenskega zaledja, o izvoru priseljencev so razvidni ne le prezir in zaničevanje novega družbenopolitičnega okolja do njih, tako slovenskega kot italijanskega jezika, ampak tudi očitek o njihovi privilegiranosti.

Največ Štajercev je bilo v Piranu ... Zato ker v Piran je vozil iz Maribora, je vozil avtobus. Bosanci so prišli v Koper, ker je vlak vozil v Koper. Je rekel mož meni: »Sem se ustavil v Kopru, ker vlak ni šel naprej.« Prišli so iz povsod. Cilj je bil, da se tukaj spremeni okolje. Brkincev je bilo dosti. Take, ki so bili zares zagriženi ... So jim dali vse ... Če si ti rekel, da si iz Malije, nisi veljal nič. Jaz sem se dosti kregal, nisem šovinst, mi ne moraš reči. Zelo grdo so govorili proti nam. So nam pravili, »kaj si iz Malije?« ... Takrat je bilo tako tudi za Italijane.

Podobno kot zgoraj se rezerviran odnos domačinov do privilegiranih priseljencev iz notranjosti Slovenije odraža tudi v spominu slovenskega Istrana Claudia. Spominja se, da mu je njegov italijanski stanodajalec, mornar, ob migraciji v Italijo ponujal v ugoden odkup hišo v Piranu; sledeč partijskim navodilom jo je zavrnil. Na koncu z nelagodjem doda, da so vse nepremičnine v istrskih mestih pokupili priseljenci in z njimi zaslužili (Hrobat Virloget 2015b: 539). »No, in jaz, seveda, ker sem bil član partije, sem ubogal ... Ampak so prišli potem z notranjosti dol, so vse pokupili! Tudi tisto mojo. So kupili, pa prodali, pa zaslužili.«

Veliko o simbolnih mejah v novi istrski družbi pove pripoved Tonina, slovenskega Istrana iz Škofij: »Na Čevljarski v Kopru sta se dve Štajerki pogovarjali in sta slišali dve stari ženic, ki sta se pogovarjali po italijansko. In Štajerki sta rekli: 'Še imamo tujcev tuki.' One, ki so bile iz

Maribora, torej tujke, so smatrale, da so naše!!!« (zapis iz terenskega dnevnika)

Iz gornje pripovedi so – ob smehu vseh prisotnih – prepoznavne kar tri simbolne meje: da slovenski Istrani slovenskih priseljencev niso imeli za »svoje«, prav tako kot slovenski priseljenci istrskih Italijanov niso sprejemali za »svoje«, medtem ko so se slovenski in italijanski Istrani na »drugi« strani meje počutili kot »mi«. Slovenski Istrani so na priseljence iz notranjosti Slovenije pogosto gledali kot na privilegirane, hkrati pa so zaznavali, kot je razvidno iz njihovih govorov, da so priseljenci vzpostavili simbolno mejo med seboj in istrskimi Italijani. Kot so pripomnili v pogovoru v Domu starejših občanov v Kopru: »*Prišleki so se naselili zastonj v te hiše noter ali za majhne solde.*« (zapis iz terenskega dnevnika)

Ob migracijah Hrvatov iz Srbije na Hrvaško po zadnjih vojnah na Balkanu je Jasna Čapo (2010) problematizirala termin t. i. soetničnih migracij. Termin predvideva »vrnitev« v domovino in zaradi navidezno naravne povezave med človekom in etnično skupino oz. domovino njihovo neproblematično vključitev v družbo. Ti pogledi etnonacionalistično usmerjenih politikov pa se ne ujemajo z realnostjo migrantov, kljub temu da so to etnično privilegirani migranti, ki v novi domovini pridobijo vse pravice (državljanstvo, politične pravice, nimajo statusa begunca; v nasprotju z drugimi begunci se ne želijo vrniti). Izgubo doma le takoj po selitvi blaži ideja o skupni etnični pripadnosti z lokalnim prebivalstvom, vendar ta zanje ne pokaže zanimanja in jih sprejema na »hladen« način. Začetna etnična privilegiranost določa cilj, lajša pridobitev državljanstva, pomaga pri občutku prisiljenosti selitve; sčasoma pa etničnost ni več privilegij. Zaradi zavračanja »domačinov« se nacionalna predpostavka o neproblematičnosti integracije soetničnih migracij izkaže za iluzorno, migranti so še vedno ukoreninjeni drugje – v izgubljenem domu. Jasna Čapo pokaže, da migrantov ni mogoče etiketirati po zunanjih merilih, o njih je treba razmišljati glede na njihove vsakdanje izkušnje in prakse (Čapo 2010).

Prav tako so bili in so še vedno v Franciji negativno stigmatizirani alžirski priseljenci francoske narodnosti, ko so po alžirsko-francoskih vojnah morali množično bežati v Francijo kot »matično« domovino, kar državne oblasti imenujejo »repatriacija«. V očeh domačinov so t. i. *pieds-noirs* še danes negativno etiketirani, nanje gledajo kot na izkoriščevalce, nasilne, glasne, vulgarne, rasistične in odgovorne za svojo nesrečno usodo. Na njihova pleča se ni zvrnila le odgovornost za lastno usodo, ampak celo vsa teža kolonizacije s sramoto in krivdo vred. Ob vsej negativni stigmatizaciji je pri priseljencih iste narodnosti mogoče zaznati veliko vrzel med integracijo in bivanjskim občutkom tujstva. Tako so *pieds-noirs* ostali ujeti med dvema svetovoma, med Alžirijo kot lastno domovino, ki jih je pregnala, in Francijo, »matično domovino«, ki jih zavrača (Baussant 2002: 249–250, 252–256).

5 Vse sogovornike sem v želji po njihovi anonimnosti zaradi v družbi še vedno kočljivih podatkov poimenovala z izmišljenim imenom.

Družbene meje med ljudmi različnih etničnih identitet. Slovenci vs. Italijani

Ob zgoraj navedenem se postavlja vprašanje, kdo se v Istri počuti »na svoji zemlji« in kdo je iz te skupnosti izločen? Že iz zgornje šaljive pripovedi lahko sklepamo, da so se priseljenci počutili »na svoji zemlji«, kar je verjetno poudarjal dominanten jugoslovanski spomin, po katerem so Italijani, ki so jih ob prihodu srečevali (vendar z leti vedno manj), na slovenskem ozemlju tujci. To je razvidno iz pripombe, ki jo je mimogrede izrekla Roza, priseljena učiteljica slovenščine iz Ljubljane, da so se Italijani, ki jih hkrati imenuje domačini, izseljevali »nazaj« v Italijo. »So bili še domačini, ampak so se veliko izseljevali nazaj v Italijo od tukaj.« Priseljenci so jih dojemali kot le začasno prisotne, po prevladujočem mnenju zaradi priseljevanja v času fašizma.

Percepcija Italijanov kot tujcev na slovenskem ozemlju ustreza nacionalistični ideologiji, po kateri naj bi kulturne meje ustrezale političnim mejam, v državi naj bi živeli le ljudje »istega tipa« (Gellner 1983). Medetnično sovraštvo iz obdobja nasilnega fašizma in vojne je v Istri pustilo globoke posledice v medosebnih odnosih, kar je opazno v precej močni družbeni meji med Italijani in priseljenimi Slovenci. Vse večje etnične konflikte in vse močnejše italijanske ali slovenske etnične identifikacije je mogoče zaslediti že v 19. stoletju, ko so se ljudje omenjenih etničnih pripadnosti borili za nadzor nad javnim prostorom in politično prihodnostjo Istre (D'Alessio 2008: 46–51). Skupnosti, vsaka s svojimi zatrtimi spomini, druga mimo druge živijo še danes. Ko se srečajo, pride do konflikta, tako kot na javni prireditvi pripovedovanja spominov o Kopru »Pripovedujem zgodbo o mestu, urbane legende in anekdote« jeseni leta 2012 v organizaciji dr. Neže Čebren Lipovec, dr. Maše Sakara in Zdenka Bombeka (Čebren Lipovec 2015).⁶ Vzdušje na pripovedovalskem večeru, kjer je bilo tako slovensko kot italijansko lokalno občinstvo,⁷ se je naelektrilo, ko je slovenska priseljenka začela pripovedovati o javnem ponižanju zaradi etnične pripadnosti; sledil je odgovor o ponižanju z druge strani, tokrat z izkušnjo italijanske domačinke. »In jaz grem enkrat tam mimo [op. Loggie], verjetno sem šla v službo, in ena zasika za mano. Jaz sem v tistem, ko sem to zaslišala, sem ji tako klofuto primazala, da sem se samo sebe tako ustrašila, da sem se kar tresti začela.

⁶ V letih 2012 in 2013 je bilo organiziranih sedem javnih diskusij, ki so se končale z razstavo na to temo. Namen je bil razumeti mesto »od spodaj navzgor«, slišati osebne spomine in zgodbe o preteklosti Kopra (Čebren Lipovec 2015).

⁷ Na teh večerih je bilo prisotno v glavnem slovensko in italijansko občinstvo, manjkali so pripadniki drugih etničnih manjšin, predvsem iz južnih republik nekdanje Jugoslavije. Udeležili so se le dveh pogovorov o delavstvu na temo Luke Koper in TOMOS-a.

Meni so pa rekli 'maledetta Italiana!' in sem jih v zid pritisnila.«

Na spomine slovenskih priseljenk je reagirala italijanska domačinka iz Kopra s poudarjanjem krivic, ki jih je prizadejal jugoslovanski socializem istrskim Italijanom, od odvzema lastnine, prisilnih šolanj italijanskih otrok v slovenskih šolah, do etikete »fašistov« v nasprotju s »privilegiranimi« priseljenci (Hrobat Virloget 2015b: 546).

Pa vendar, na primer Tomos, je bil zgrajen na zemlji, ki je bila ukradena mojemu dedku in nihče mu je nikoli ni vrnil. Ni bil niti fašist in niti komunist, bil je le kmet, ki je pošteno delal. In to je potrebno povedati, da so nekateri, ki so prišli v Koper, imeli srečo, delo in dom, ampak bilo je veliko krivic v odnosu do ljudi, ki sploh niso bili vpleteni v grde reči [...] Bili so prisilni premiki otrok v slovenskih šolah, ki niso znali slovenščine, saj doma je niso govorili nikoli. [...] Zelo pogosto samo zato, ker so Italijani, so bili definirani kot fašisti, tudi če so bili komunisti ali drugega političnega prepričanja ...

V napetem vzdušju na javni prireditvi je prišel na dan desetletja dolg konflikt zaradi superiornosti ene etnične skupine nad drugo. Med fašizmom so se Italijani kot predstavniki italijanske *civiltà*, »civilizacije«, v odnosu do *sciavov*, ki je bil in je še vedno italijanski slabšalni izraz za slovansko prebivalstvo, počutili večvredne in bolj »civilizirane«. Prezir oziroma ignoranca do razlik se izraža že v enačenju različnih slovanskih etničnih, nacionalnih skupin, slovenske in hrvaške, v eno samo, slovansko. Ta opozicija se enači z družbenim konfliktom med urbanim in ruralnim. Raziskovalci opozarjajo, da je ta konflikt treba brati tudi v luči socialnih, razrednih in ne le etničnih opozicij, pri čemer se tudi pokaže, da so te ukoreninjene predstave precej neosnovane in bazirajo na stereotipih. Predvsem italijanski raziskovalci so pri etnično-prostorski opoziciji spregledali vpliv fašizma na prekinitve porasta slovenskih in hrvaških etničnih elementov v urbanem okolju vse od srede 19. stoletja (Brumen 2000: 129; Baskar 2002; Ballinger 2003; D'Alessio 2008: 43–49, 2009; Verginella 2015; Wollf 2021). Odnos superiornosti se je v povojni družbeni realnosti z jugoslovanskega stališča obrnil na glavo; Italijane so kolektivno izenačili s fašisti in z okupatorji (Hrobat Virloget 2021). Vsaka stran se osredotoča le na koncept lastne žrtve, ki je ne priznava »drugemu«, kakor tudi nihče ne razmišlja o sebi kot »krvniku« (Assmann 2007; Hrobat Virloget in Čebren Lipovec 2017).

V tem sporu je mogoče zaznati konflikt med priseljenci iz notranjosti Slovenije in italijanskimi domačini, medtem ko ga ni med slovenskimi in italijanskimi domačini. Slovenski Istrani celo menijo, da je bil konflikt med Italijani in Slovenci vnesen »od zunaj«. To v pogovoru nakažeta Tonin in Bepo iz Škofij in Roča (Hrobat Virloget 2015b).

So bežali stran. Ma 90 % od njih jih ni vedelo, kakaj! Politika je bila zaguljena. Politika je bila kriva, da si zapustil vse svoje imetje! Politika je pritiskala! Midva

sva bila takrat stara 15, 16 let, nismo razumeli, ma zdaj vidimo, razumemo. Bilo je sovraštvo. Če je govoril italijansko, je bil fašist. Kriva je Ljubljana in Zagreb!!!! Za izselitev! Politiki krivi. Da bi naselili nove. Istrijane niso imeli [op. niso šacali, niso spoštovali]. Prej pa je bilo podobno pod Italijo. (zapis iz terenskega dnevnika)

Sorodna študija Jasne Čapo Žmegač (2002: 117–130, 2007) o priseljevanju Sremskih Hrvatov iz Srbije na Hrvaško po jugoslovanski vojni v 90. letih ugotavlja, da begunci iz Srbije za etnične konflikte krivijo priseljence – nedavno prebegle Srbe iz Hrvaške. Tudi Barbaros Tanc (2001), ki piše o »izmenjavi« prebivalstva med Grčijo in Turčijo leta 1923, pokaže, da priseljenci tako ene kot druge strani ohranjajo spomin na harmonično sobivanje z etničnim »drugim«; konflikte naj bi spodbudili zunanji akterji, tudi v tem primeru priseljenci.

Družbena meja s priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije

Na eni strani prepoznamo konflikt med italijanskimi domačini in priseljenci v Istri, predvsem slovenskimi, ki so prišli »na svojo zemljo« pod vplivom dominantnega kolektivnega spomina o Italijanih kot sovražnikih naroda. Na drugi strani pa se je z novimi priseljenci vzpostavila meja, kjer se »domačini« in zgodnji priseljenci postavijo nasproti pozneje priseljenim. Marko, ki je z antifašistično družino v Koper prišel kot povratnik iz Trsta, od koder je pred fašizmom pobegnil v Jugoslavijo, poudarja podobnost med sobivajočimi Italijani in Slovenci na Primorskem; pri njem je zaznan superioren odnos do priseljencev iz južnih delov nekdanje Jugoslavije.

Vdre ena druga kultura, ki dejansko ... Manj razlike je bilo, veliko manj med nami in Italijani, ki smo dejansko živeli na istem teritoriju, pač eden je bil Slovenec ... To se je vlekle že tisočletja. Oče je rojen v Trstu ... To je pa potem, ko ti udari ena čisto druga kultura. To so pobirali ljudi dol, po vaseh, razumeš, to so bli pastirji ... Pač, tle so nosili vreče in tako. To je bilo pa težje. Na nekem kulturnem nivoju.

V svojem orientalističnem diskurzu Marko podobno razmišlja o kmetih z »Balkana«, ki so naselili visoko urbanizirana istrska mesta. Znova trčimo v že omenjeni stereotipni diskurz o nizki kmečki in visoki urbani kulturi, tokrat v drugem družbenem kontekstu.

Zaradi tega je prihajalo do konfliktov, ker dejansko si pripeljal ljudi, recimo tako grobo – pastirje, si jih spravil v neko visoko razvito urbano okolje, se ni znašel on, seveda tudi on je bil tukaj v strahu in je reagiral samoobrambno [...]. Problem je bil že jezik. To so bli ljudje, ki si jih pripeljal iz hribov, ki niso bili navajeni tega. On je govoril svoj jezik in pika. Lahko je reči njemu »nauči se slovensko!«, še svoj jezik ni znal. Ne vem, če je znal brati ...

V nasprotju z zgornjim razmišljanjem je raziskava iz 80. let o priseljenicah iz južnih jugoslovanskih republik ovrgla splošno razširjeni stereotip o neizobraženih priseljenicah; med Slovenci in Neslovenci je pokazala le na majhne razlike. Izobrazbena struktura Slovencev je bila prav tako »nizka«, »čeprav je v zaposlovanju in napredovanju to v družbi manj vidno kot nizka izobrazba priseljencev« (Mežnarič 1986: 73–74). Na podobno superioren odnos do priseljencev iz nekdanjih južnih republik, ki naj bi prišli v visoko urbanizirano kulturo, naletimo tudi pri vprašanju odnosa priseljencev do dediščine in lokalnega okolja (Hrobat Virloget 2020, 2021) pri italijanskih Istranih, kot na primer pri Ornelli.

Ta prvi slovenski del [prvi slovenski priseljenci] je tisti, ki nas najbolj spoštuje. [...] Saj oni so prišli, ne morejo reči, »ni vas bilo«, saj so naleteli na nas. In so oni tisti, ki so prišli od zunaj, saj smo mi že bili tu. [...] Potem je prišel drug krog ljudi, ves ta del iz Bosne, iz tiste vojne. Z vsem spoštovanjem tudi do njih, ampak oni so zasedli to zemljo ... Zasedba in ... So prinesli s sabo, so prinesli seveda svoje tradicije, so prinesli svoj svet. So prinesli malo spoštovanja do teh krajev, kamor so prišli, ne veliko.

»Drugost« priseljencev iz južnih republik nekdanje Jugoslavije slovenski Koprčani ponazarjajo tudi z drugačno mentaliteto in njihovim nasilnim vedenjem, ki ne ustreza »domačim« normam. Gospa iz Istre, katere družina je vodila gostilno:

Ti ljudje so s seboj prinesli svojo kulturo, ki nam tu ni bila znana. Veliko so pili, razbijali, se preteпали in dejansko so v lokale prinašali nemir in nezadovoljstvo tako močno, da so se domači gostje umikali na račun njih. Tako so ti dobesedno preplavili mesto. [...] Ampak delati je bilo izredno težko, ker so bili ti ljudje ... Bilo je dosti alkohola, dosti nasilja, preteпов, policije.⁸

O balkanskem »drugem« v Istri govorijo tako Slovenci kot Italijani. Vsakdanje prakse v Istri in povsod po Sloveniji kažejo, da so priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije »ultimativni drugi«. Kot pravi Ana Kralj, so priseljenci v slovensko družbo na sploh »nepovabljeni«, kar je tudi naslov njene knjige (Kralj 2008), čeprav so bili v Istri »povabljeni« z namenom gradnje nove družbene in gospodarske ureditve (Hrobat Virloget 2019).

V istrski družbi so raziskovalci že opazili močan regionalizem, to je navezovanje Slovencev in Italijanov na skupno hibridno istrsko identiteto. V nasprotju z italijanskimi ezuli, ki se v jeziku superiorne čistosti in avtohtone homogenosti dojemajo za edine istrske Italijane – pravih Istranov v Istri naj bi po »eksodusu« ne bilo več – se rimasti, tj. italijansko govoreči prebivalci, ki se niso odselili, prav tako kot drugi slovenski (in hrvaški) Istrani ponosno sklicu-

⁸ Intervju opravila Nikita Meden in Boris Meglič pri predmetu Praktikum dediščine 2016/17.

jejo na jezik avtentične hibridnosti. Nismo torej ne Hrvati ne Slovenci ne Italijani, ampak Istrani, vendar drugačni od ne-Istranov, predvsem tistih balkanskega tipa. Diskurz se vrtil okoli retorike »zgodovinskih pravic« do območja, poudarjanja avtohtonosti in kulturne superiornosti Istre v primerjavi z Balkanom. Ti stereotipi se odražajo v prostorskih terminih, na priseljence z Balkana se gleda kot na prebivalce zapuščenih stanovanj Italijanov v zapuščenih mestnih jedrih. Dojema se jih kot mafijo (Albance), očita se jim neznanje istrskega dialekta in zanemarjanje mestnega jedra z »neciviliziranimi« tradicijami – stari diskurz o kmetih, ki okupirajo center in ga degradirajo. Čeprav na prvi pogled bolj multikulturalna je tako tudi istrska hibridnost (italijanska – hrvaška – op. in slovenska) v svojem orientalizirajočem diskurzu izključujoča (Ballinger 2003: 245–273). Novejša raziskava hrvaške antropologinje Olge Orlič o tolikanj deklarirani istrski multikulturalnosti je pokazala, da se za njo – tako kot pri diskurzu o evropski multikulturalnosti, iz katerega so izključeni tisti iz ne-Zahodne Evrope in neavtohtoni – v resnici skriva izključujoči diskurz. »Sobivanje« (it. *convivenza*), tako proklamirano v Istri,⁹ se v resnici nanaša na sobivanje z Italijani kot avtohtono skupnostjo, medtem ko so iz njega izključene relativno novejšje manjšine, kot so Srbi, Bosanci, Albanci, Kitajci. Pripadnike teh manjšin in tudi hrvaške priseljence izza Učke (kar bi v slovenskem delu Istre danes vzporejali s priseljenci iznad Črnega Kala) imajo za »druge«, od katerih se pričakuje, da sprejmejo istrsko identiteto, lokalni govor, istrski način življenja in mentaliteto. Istrska multikulturalnost danes obstaja le na deklarativni ravni, v odnosu do avtohtonih, domačih Italijanov, v odnosu do novih priseljencev pa se kaže kot potreba po asimilaciji, kar je v nasprotju z idejo multikulturalnosti (Orlič 2008).

Z orientalizmom prežeto persistentno percepcijo vdora »ruralnega« z asociacijo »nekulture«, »nazadnjaštva« in »balkanskega« v »urbano« z etiketo »kulturnega« in »evropskega« Alenka Bartulović (2013) opaza tudi v povojnem Sarajevu. Navaja podobne raziskave drugih avtorjev o podobnih percepcijah v celotni jugoslovanski zgodovini. Po vojni naj bi v percepciji Sarajevčanov prišlo do umora »urbanega značaja« mesta z »invazijo nacionalistično orientiranih kmetov«. Koncept »ruralizacije mest« ni le jugoslovanska specifična, konflikt med urbanim in ruralnim je globoko zakoreninjen tudi drugod, še zlasti v Sredozemlju. Kategorija »urbanega podeželana« je prevladovala pri razlagi jugoslovanske zgodovine po letu 1944, ko je pospešena industrializacija v mesta privabljala množice iz podeželskega okolja; ti naj bi po selitvi ostajali v nevhvaležni liminalni poziciji. Problem percepcije »urbanega podeželana« leži tudi v pripisani homogenosti,

vsiljeni priseljenemu prebivalstvu, in zanemarjanju zgodovinskega konteksta. Za gradnjo socializma sta bili značilni pospešeni urbanizacija in industrializacija. Selitve ljudi s podeželja v mesta so bile podprte s socialističnimi težnjami po oddaljevanju od stigmatizirane nazadnjaške »kmečke družbe«. Beograd naj bi za »ruralne prišleke« nikoli ne postal pravi dom, zanje naj bi ostal prostor neudobja, ki naj bi ga s praksami domnevne podeželske preprostosti skušali udomaćiti. Ta liminalnost, »dvojnost življenja« »prišlekov, naj bi urbanizacijo in »napredno misel« zavrnila tudi zaradi pomanjkanja izobrazbe in odsotnosti motivacij za kulturno življenje (Bartulović 2013: 277–308). Te urbane stereotipe o »neprilagojenih ruralnih praksah v urbanem« je v Kopru mogoče poslušati že desetletja. O tem pričajo splošno razširjene povedke, da priseljenci »z Balkana« gojijo krompir ali prašiče v urbanih beneških palačah starega mestnega jedra. V nasprotju s študijami ruralnih priseljencev v Jugoslaviji, kjer je večina priseljencev pripadala isti etnični identiteti, »ruralni drugi« iz istrskih mestnih okolij niso iste narodnosti oziroma, bolje rečeno, tudi če so s podeželja prihajali ljudje iste etnične pripadnosti, slovenske, ta urbana folklor za nje ni veljala, veljala je izključno za »balkanske druge«. In to kljub temu da so tudi ti pripadali nekdanji skupni, očitno krhki jugoslovanski identiteti, ki je z razpadom Jugoslavije pokazala močno ločene etnične identitete, vse do t. i. »izbrisanih« (Zorn in Lipovec Čebren 2008).

Ne glede na fantazijsko podstat simbolnih meja so te priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije internalizirali in jih v vsakdanjem življenju doživljali kot zelo realne. O odtujenosti, ki jo povzroči negativna stigmatizacija priseljencev z Balkana, priča sin v Koper priseljenih Makedoncev.

Nisem se družil z domačini, ampak s priseljenci drugih jugoslovanskih narodov. Takrat je še bila skupna država Jugoslavija. [...] Vedno se sprašujem, kaj sem zgrešil, da nisem bil tako sprejet, kot bi si želel, da bi bil. Zakaj domačini najprej pogledajo moje ime in priimek in potem niti ne vstopijo v mojo slaščičarno? Tujcev to ne zanima in tujci pridejo in kupijo. Ampak tujci pridejo enkrat in potem odidejo, domačini pa so tu [...] (Menih 2011: 67–68)

Lastne izkušnje priseljencev iz južnih republik nekdanje Jugoslavije, ki so kot nezaželeni v novem slovenskem okolju občutili »drugost« in »tujost«, se niso ujemale z uradnim diskurzom, ki je promoviral »bratstvo in enotnost« vseh jugoslovanskih narodov. Načeloma oziroma uradno iste narodnosti, jugoslovanske, pa vendar različne, saj je bila republiška identiteta očitno močnejša. Andrea L. Smith ta kontrast med javnim diskurzom na eni strani in lastnimi migrantskimi izkušnjami na drugi strani imenuje konverzijska ali kognitivna disonanca, opaza pa jo pri malteških priseljencih v Alžiriji in Franciji. Navaja malteško priseljenko, ki uradni diskurz o »talilnem loncu« migrantov odkrito sooča s svojo lastno izkušnjo »drugosti« (Smith 2006: 134–140). Ta zelo

⁹ Raziskava je bila sicer izvedena v hrvaškem delu Istre, jo je pa mogoče prenesti tudi na slovensko stran, kjer sem pogosto poslušala govore Istranov o »hibridnosti« (Hrobat Virloget 2021).

spominja na spomine o »odtujenosti«, nesprejetosti in hkrati sprejetosti Adele, albanske priseljenke s Kosova. Ves čas je poudarjala, kako so njeno družino istrski meščani lepo sprejeli, obenem pa tudi, da se je njena družina ves čas trudila, da ne bi izpadla drugačna od domačinov, zato so svoje tradicije ohranjali znotraj doma.

Da bi nas domačini tukaj slabo sprejeli ... Bi blo zelo nepošteno, kvečjemu so nam stali bolj ob strani. [...] Mi-slim, mi smo imeli bolj te pritiske iz Udbe, ki so se tukaj vršili pri nas. Drugače pa ni, a veš, z ljudmi, ki smo tako živeli, pa ne. So nas sprejeli. [...] Nam je bilo jasno dano vedet, da smo prišli tukaj, torej v en prostor, ki je prva dolžnost naša sprejeti ljudi, biti isti kot oni. Vse ostale stvari imaš pa v družini. Torej, naši obredi cerkveni, smo jih imeli pač doma. [...] Ker jaz pravim, če ti nekam prideš, je prav, da se ti asimilirraš, prilagodiš, ne oni tebi. Kar pomeni, prvo, kar je jezik, in vse ostalo. [...] Ja. Vse ostalo imaš ti doma. Dobro, js vem, da marsikdaj sem slišala to drugo zgodbo, da sem Albanka, pa da sem muslimanka. Pa preden so jim razložili, da ni res ... da sem kot katolik, je blo težko. Ok, so te malo čudno gledali, to ja, ampak da bi me pa odganjali, da ne bi prišla v družbo, to pa ne. A veš, je jasno, da če greš izven vsega, je jasno, da nisi njihov. Ampak spet ne toliko, da bi te sovražili al karkoli. To ne.

Tudi iz tega odlomka odseva, kar Andrea L. Smith opaža pri asimilaciji, pogosto zavestnem procesu posameznikov migrantskih korenin. Ko v svojem zunanem okolju, na ulici ali v šoli, opazijo, da so njihovi izvori percepirani kot manjvredni, se lahko distancirajo od okolja, iz katerega izhajajo, kar vodi v zanikanje njihovega identitetnega ozadja (Smith 2006: 138). Kot poudari Adela, »če greš izven vsega, je jasno, da nisi njihov«. V celotnem intervjuju je kognitivna disonanca opazna kot stalno, ponavljajoče se samoprepričevanje, da so bili sprejeti med domačini, pa čeprav so trudili, da ne bi bili »drugačni« od njih.

Raziskava priseljevanja v severnoistrska mesta je sicer šele v povojih, je pa že iz maloštevilnih intervjujev s priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije hkrati z občutkom ločenosti zaznan tudi občutek sprejetosti v družbi. Gospa iz Bosne, ki se je v Izolo priselila leta 1955, je poudarila, da so italijanski domačini Bosance krivili za pomanjkanje dela, češ »in kad ni bilo dela, so govorili, naj idejo Bosanci proč, da so bili krivi Bosanci in da je to njihov dom in da oni rabijo delo, mi pa ne.«¹⁰ Po drugi strani pa sta ona in njen mož, Hrvat iz Dalmacije, ali so jih Slovenci sprejemali, oba večkrat pritrčila. Sprejetost v slovenski družbi gospa iz Bosne dokazuje s karakternima lastnostma zgolj nekaterih priseljencev, to je »pridnosti«, delavnosti, ki sta tako stereotipni za Slovence: »Mi nismo

nikoli imeli problemov, ker smo bili pridni in vse isto kot oni plačevali, pa so nas zaradi tega gledali kot svoje. Tvoja babica mi je vedno govorila, da mi smo njihovi in ne kot uni drugi leni Bosanci.«

Tudi v nekaterih drugih intervjujih na vprašanje o integraciji v novo družbeno okolje ni bilo opaziti močne simbolne meje, nekateri so se sklicevali na delavsko enakost, med njimi tudi sogovornica iz Bosne. Raziskava iz 80. let o Bosancih v Sloveniji kaže, da je treba pri vprašanju procesa družbene integracije razlikovati med priseljenci brez družin in z njo, zato je bila takrat bolj kot delitev na »Bosance« in »Slovence« poudarjena delitev na »mi, ta spodnji« in »oni gore«, s čimer je mišljena administracija. Ta razredna klasifikacija nacionalnega, etničnega elementa ni vključevala kot določujočega, ampak je nakazovala nenehak dostop do osnovnih virov in nadzora v družbi, torej razmerja moči v delavski vsakdanjosti (Mežnarič 1986: 13, 202–207). Izkušnje doživljanja etničnih meja niso bile enotne, čeprav je treba poudariti, da pogledi o enakosti delavstva, ki naj bi presegala etnične meje, izhajajo s stališča priseljencev iz nekdanjih južnih jugoslovanskih republik oz. »etnično drugih« slovenskih domačinov.

Družbena meja med domačini in najstarejšimi ter poznejšimi priseljenci

Ali je bil etnični element pri ustvarjanju družbenih meja vedno enako močan? Kot prikažem v nadaljevanju, je imel etnični element močnejšo vlogo pred »eksodusom«, ko se je družba ločevala na slovansko – kmečko in italijansko – urbano prebivalstvo. Lahko predvidevamo, da je bil bolj poudarjen po razpadu Jugoslavije v 90. letih, kar se ultimativno izkaže v pojavu »izbrisanih« (Zorn in Lipovec Čebren 2008). Že iz zgoraj navedenih spominov je mogoče zaslutiti, da novo »mi« skupino tvorijo italijanski Istrani in prvi, večinoma primorski priseljenci, ki so z Italijani »sobivali« že v medvojnih letih in so prihajali v prvi fazi »eksodusa«, ko so bila izseljevanja in priseljevanja le sporadična (Hrobat Virloget 2019). Ta skupina se očitno vzpostavi nasproti poznejšim priseljencem, ki so v bolj množičnem številu prihajali kot odgovor na množičnejša izseljevanja po pripojitvi Istre Jugoslaviji. Pri tem ni mogoče trditi, da gre le za orientalizirajoči diskurz v etničnem smislu do priseljencev iz južnih republik nekdanje Jugoslavije, predvsem do tistih, ki so v 60. in 70. letih prihajali zaradi potrebe Luke Koper, TOMOS-a in drugih industrijskih obratov po delavcih, temveč očitno za družbeno mejo do vseh priseljencev v valu množičnih migracij. Namesto vloge etničnega razlikovanja, ki je nekoliko popustila, je postala pomembna »sociološka« starost, primarnost bivanja v kraju, na kar sta prva opozorila sociologa Norbert Elias in John L. Scotson (1994). Kristina iz Brkinov, ki je osvoboditev Istre čakala v hiši kočevskih Nemcev, se spominja, da je bilo leta 1955 ob prihodu v Izolo prevladujoče okolje še vedno italijansko, se je pa z novimi množičnimi

¹⁰ Z gospo se je pogovarjal dijak Klemen Baronik v okviru svoje prakse na Gimnaziji v Piranu v sodelovanju s Fakulteto za humanistične študije Univerze na Primorskem, kjer sem mu bila (zunanja) mentorica.

selitvami izredno hitro sloveniziralo, tako da so poznejši priseljenci prihajali v že bolj slovenizirano okolje.

Torej, ob mojem prihodu sem bila sama. Potem pa se je vsulo mladih družin od vsepovsod. [...] Ampak, kot rečeno, zelo zelo hitro se je to območje polnilo s Slovenci. Tisti, ki so prišli malo kasneje, tega stika z italijansko kulturo niso imeli, takega kot jaz. [...] Mi smo ga že malo poznali. [...] o potrebi po učenju italijanščine, ki je bila večja v začetku kot v času množičnega priseljevanja. Ja, natančno tak, tudi med mojimi sošolci, ki so kasneje prihajali, ni bilo nobene nuje, jaz nisem prepoznala iste skrbi, kot sem jo imela, ko sem jaz prišla, meni se je zdelo, da sem bila popolnoma izgubljena, osamljena in da to nekako moram osvojiti, ampak to jaz pripisujem dejstvu, da smo bili Primorci, jaz nisem prišla kot popolni tujec v to okolje. Mi smo le prišli iz Primorske, ne čisto od tam ... In seveda s starši, ki so govorili italijansko, tako da jaz razumem ...

Iz govora se sluti ločevanje na »mi«, tisti, ki smo prišli prej v še italijansko okolje in znamo italijansko, in »oni«, »čisto od tam«, ne iz Primorske. Elias in Scotson (1994) sta pri preučevanju migrantske družbe opazila, da čeprav so priseljenci iste narodnosti in vsi iz delavskega razreda, se »stare družine«, prvi naseljenci, prepoznavajo za boljše, superierne in zavračajo kontakt s priseljenci, ki jih imajo za »outsiderje«. Njune raziskave so pokazale, da med priseljskimi skupinami ni objektivnih razlik, ni razlik v etničnosti, narodnosti, rasi, barvi, poklicni strukturi, dohodku, vzgoji, vsi pripadajo delavskemu razredu, edina razlika med njimi je v »starosti« bivanja v kraju. Stari rezidenti sami sebi pripišejo superiornost, priseljence pa vidijo kot grožnjo njihovem ustaljenemu načinu življenja. Ta odnos med uveljavljenimi in »outsiderji« ima povsem družbeni izvor, je kolektivna fantazija. Kvečjemu gre za nadzorovanje virov, ki jih »starejši« rezidenti zaradi večje skupinske kohezije, solidarnosti, uniformnosti in samodiscipline, ki so jo kot skupina vzpostavili v daljšem času sobivanja, bolje nadzorujejo, hkrati pa od teh virov izključujejo priseljence. Pri »ustaljenih« prebivalcih so pomembni njihovi skupna preteklost, skupni spomini, pripadnost, emocionalne vezi, skupinska kohezija, podrejanje skupinskim normam, vse to v nasprotju med »mi« in »oni«. Superioren odnos do »outsiderjev« je posledica stigme, ki se pogosto pri priseljenih tudi reificira. Priseljenci, ki morajo vedno vzpostaviti odnos z že vzpostavljenimi v kraju, dejansko ponotranjijo pripisani občutek manjvrednosti, k čemur še dodatno prispeva, da živijo »vsak zase«, nimajo vodstva in neke skupinske kohezije. Poleg tega se »outsiderji« ne podrejajo skupinskim normam, nimajo niti skupnih kolektivnih spominov, zaradi česar jih »starejši« prebivalci le še bolj zavračajo, stigmatizirajo, ponižujejo. S tem, da se od priseljenecv distancirajo z zavračanjem in s pripisovanjem nižjega statusa, starejši prebivalci obdrži-

jo svoja (»višji«) status in pozicijo moči (Elias in Scotson 1994; Čapo Žmegač 2007: 153).

Simbolnih meja je več. V Istri, sploh na podeželju, se Istrane še danes močno razlikuje od t. i. *foreštov*, »tujcev«, o čemer je pisal že Borut Brumen (2000). Glede na kontekst govora je opazal premično definicijo *forešta*, enkrat so to v vas Sv. Peter priseljeni vaščani iz sosednjih vasi, priženjeni, ljudje po opravkih v vasi ali obiskovalci iz obalnih mest, drugič pa so to ljudje, ki prihajajo v vas uradno kot turisti ali po službeni dolžnosti. Ko so ti percepirani kot predstavniki oblasti, se prvi, *šuperski forešti*, spremenijo v domačine. Od njih se pričakuje, da se bodo vedli po nenapisanem moralnim kodeksu, *krjanci* (razširjena beseda po širši Primorski), njihovo vedenje bo skupnost opazovala in neprimerno vedenje sankcionirala z govoricami, od njih se pričakuje zanimanje za vaške dejavnosti in vključevanje vanje (Brumen 2000: 379–384). Družbeno mejo so priseljenci, ne glede na čas njihovega prihoda, močno občutili predvsem v odnosu do »starih Istranov«, kar je še zlasti razvidno iz govorov, kjer si priseljenci navkljub več kot polstoletnemu bivanju v Istri ne upajo trditi, da so Istrani (Hrobat Virloget 2021).

Družbene meje med »domačimi« in priseljenimi Italijani

V severnoistrska mesta so se priseljevali tudi Italijani. Prva je prišla skupina večinoma italijanskih delavcev iz Italije, iz Tržiča in širše Furlanije, ki se je iz ideoloških in zaposlitvenih razlogov priselila v t. i. »kontraeksodusu«. V njem naj bi bilo 2000, tudi od 3000 do 3500, skupaj z vojnimi ujetniki pa nekateri slovenski viri navajajo 10.000 oseb. Po informbiroju, v katerem so se italijanski komunisti postavili na stran Stalina in ne Tita in so jugoslovanskim oblastem postali sumljivi, se je večina vrnila v Italijo (Purini 2010: 263–272; Pupo 2015: 33–34). Druga skupina so bili italijanski Istrani iz Hrvaške, ki so v severnoistrska mesta prišli iskat zaposlitev znotraj iste države. Med intervjuvanjem obeh sem več simbolnih meja opazila pri italijanskih priseljenih iz hrvaškega dela Istre. Tudi njih so domačini kategorizirali zgolj kot priseljence, pa čeprav iste etnične identitete. Izpovedna je misel Vittorie, Italijanke iz hrvaškega dela Istre, ki pravi, da so za Pirančane, stare italijanske meščane, vsi »prišleki«. Po njenih besedah so Italijani, kot je sama, ki so prišli od drugod, druge kategorije, Slovenci tretje, vsi drugi prišleki pa četrte kategorije. Različne kategorije družbenega rangiranja »italijanskih domačinov« so občutili tudi priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije, kar je razvidno iz naslednjega intervjuja s priseljencema iz Dalmacije in Bosne, ki sta v Istro prišla leta 1955.¹¹ Sogovornika ves čas poudarjata družbeno mejo in večvrednostni občutek istrskih Italijanov do priseljenecv, podobno, kot je bilo v odnosu Slovani-*Sciavi* in Italijani-*civiltà* pred »eksodusom«.

¹¹ Intervjuval ju je dijak Klemen Baronik.

Nona: Izselit so se morali. Uni ki so ostali tukaj ... Ko smo se začeli doseljavat sem, so se držali za bolj visoke.

K: To italjanski domačini?

Nona: Ja, da so bolj pametni kot mi.

K: So se imeli za več?

Nona: Ja, in ako si govoril hrvatsko ali srbsko, so te imeli za Bosanca. Ne glede, ali si bil iz Bosne, Srbije ali Hrvatske. I kad so prišli na občino, so govorili italjansko, da imajo prednost, da dobijo prej službo. Da bi imeli prednost, hotli so bit več. Ali pa če smo bili v službi. Mi od dole nismo znali italjansko, in oni, kad so nas hteli opravljat, so nas opravljali. [...]. Oni, ko so nas opravljali, so se držali, da so bolj razviti kot mi in da je to njihov kraj in da imajo večje pravice, da dobijo delo prej kot mi, da dobijo večje plače kot mi, tudi če delamo jednako delo. Ampak to se ni stvarjalo v Jugoslaviji, ker smo dobivali svi isto. In kad ni bilo dela, so govorili, naj idejo Bosanci proč, da so bili krivi Bosanci in da je to njihov dom in da oni rabijo delo, mi pa ne. E, to so ti te razlike, tako ti je to bilo.

[...]

Nono: Ne, Italjani so ostali male skupince in družili samo med sabo in se držali skupaj. Niso se dosti z drugimi nacijami družili.

Kako razumeti pripombe, da so se Italijani v odnosu do priseljencev držali sami zase, ločeno? Po eni strani to lahko razumemo z vidika tega, da niso razumeli novega večinskega jezika, po drugi strani pa sem že omenila njihovo samopripisano superiornost, načrtno vzdrževanja meja. Do superiornega odnosa Italijanov so še danes kritični tudi nekateri Italijani iz Istre sami. Kot pravi političarka in pripadnica italijanske manjšine, »dogaja pa se celo, da nekateri Italijani ne želijo, da bi njihova knjiga izšla v slovenščini. Zdi se mi, da še vedno vsi skupaj preveč vztrajamo pri miselnosti 'to je naše, to pa vaše', namesto da bi gradili skupno, odprto, zares dvojezično kulturo.« (Ivelja 2004)

Druga plat je jezik. Nerazumevanje jezika je bila velika ovira tudi za Italijane, priseljene iz hrvaškega dela Istre. Kot je pripomnila Vittoria, bo kot priseljena Italijanka iz hrvaškega dela Istre tudi ona v očeh italijanskih Istranov v slovenskem delu Istre ostala vedno le priseljenka. Ob prihodu v Piran je imela probleme tako z nerazumevanjem italijanščine kot z nelagodjem, kadar je govorila svoj drugi materni jezik, srbohrvaščino, ki se ga je naučila v izvornem okolju.

V šoli sem se počutila v redu, italjansko okolje. Težko pa v družbenih odnosih, v zunanjem življenju, nakupovati ... Takrat še nisem govorila slovensko, govorila sem italjansko, zelo je bilo težko. Natančno sem morala vedeti, v katero trgovino lahko grem, da mi odgovorijo v italijanščini. Tudi zato, ko sem namreč govorila v srbsčini, ki sem jo odlično znala, srbohrvaško, ki sem govorila odlično kot drugi jezik, so mi odgovarjali slabo.

Tudi Amalia, Italijanka iz hrvaške Istre, pripomni, da se je s preselitvijo v Piran že drugič počutila tujka med ljudmi, katerih jezika ni nič razumela. »Po univerzi. In spet nisem poznala jezika. Ponovno popolna tujka. In potem slovenščina in hrvaščina, še danes imam kakšno interferenco, ker so si nekatere stvari podobne, ampak slovnica je povsem drugačna. Izolirana, povsem izolirana [...].«

Sklep

Premakljive simbolne družbene meje v istrski družbi se konstruirajo glede na dolžino oziroma »primarnost« bivanja v kraju in so povezane z domišljijским družbenim rangiranjem. Čeprav je bil etnični element iz obdobja pred »eksodusom« pri vzpostavljanju skupin po »eksodusu« ovržen v prid novemu elementu, to je »primarnosti« bivanja v kraju, ni mogoče trditi, da je etničnost pri vzpostavljanju družbenih meja povsem odpadla. Pomemben »opredeljevalec« skupin – orientalizirajoči diskurz – vztraja v odnosu do balkanskega »drugega«. Meja je premična, vsaka skupina, ki pride prej, se čuti večvredna od tiste, ki pride za njo ... Prvi so slovenski in italijanski Istrani, ki na vse priseljence gledajo kot na nižjo kategorijo, sklicujoč se na svojo avtohtonost, natančneje, regionalno avtohtonost. Naslednja skupina »mi« je skupina italijanskih istrskih meščanov in prvih priseljencev, tistih iz neposrednega zaledja Istre in širše Primorske, Trsta in Gorice. Ti »mi« občutek ustvarjajo v nasprotju s tistimi »od tam«, s priseljenci iz drugih regij Slovenije, ki so prihajali pozneje in množičneje, in to ne več v italijansko, temveč v medtem slovenizirano okolje. Družbene meje so se vzpostavile tudi pri drugi etnični kategoriji, italijanski, ki se prav tako ločuje na »avtohtone« in priseljene. Najbolj izrinjena iz te istrske družbe, »ultimativna druga«, pa se zdi tretja skupina najpoznejših priseljencev iz južnih republik nekdanje Jugoslavije. Kot delovna sila ima največje pomanjkanje notranje kohezije v nasprotju s tistimi, ki so se kot družba vzpostavili pred njimi. V ozadju toliko opevane istrske multikulturalnosti, na kar so današnji Istrani tako ponosni, tiči izključevanje vseh »balkanskih drugih«. Vsi ti različni kolektivni spomini in družbene meje istrsko družbo opisujejo kot družbo »tujcev drug drugemu« oziroma *Strangers either way*, kakor odnose med soetničnimi domačini in priseljenci v hrvaški družbi ponazarja Jasna Čapo Žmegač (2007), in »tujcev, pa čeprav doma«, kot istrsko družbo po »eksodusu« opisujem v zborniku *At Home but Foreigners* (Hrobat Virloget, Gousseff in Corni 2015).

Zahvala

Članek je rezultat projekta Migracije in družbene spremembe v primerjalni perspektivi: Primer zahodne Slovenije po drugi svetovni vojni (J5-2571), ki ga vodi dr. Aleksej Kalc in sofinancira ARRS (1. 9. 2020–31. 8. 2023).

Literatura in viri

- ASSMANN, Aleida: Europe: A Community of Memory? *GHI Bulletin* 40, 2007, 11–25.
- BALLINGER, Pamela: *History in Exile: Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Oxford: Princeton University Press, 2003.
- BALLINGER, Pamela: Opting for Identity: The Politics of International Refugee Relief in Venezia-Giulia, 1948–1952. *Acta Histriae* 14/1, 2006, 115–140.
- BARTULOVIĆ, Alenka: »Nismo vaši!«: *Antinacionalizem v povojnem Sarajevu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- BASKAR, Bojan: *Dvoumni Mediteran*. Koper: ZRS Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2002.
- BAUSSANT, Michèle: *Pieds noirs, mémoires d'exil*. Paris: Stock, 2002.
- BRUMEN, Borut: *Sv. Peter in njegovi časi: Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana: Založba / *cf., 2000.
- CORNI, Gustavo: Private versus Public: The Memorialisation of the Exodus of the Istro-Dalmatians, 1945–2015. V: Anne Bazzin in Catherine Perron (ed.), *How to Address the Loss? Forced Migrations, Lost Territories and the Politics of History. A Comparative Approach in Europe and Margins in the Twentieth Century*. Bruselj: Peter Lang, 2018, 57–78.
- CUNJA, Leander: *Škofije na Morganovi liniji*. Koper: Lipa; Škofije: Krajevna skupnost, 2004.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: *Srijemski Hrvati: Etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb: Duriex, 2002.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: *Strangers either Way: The Lives of Croatian Refugees in Their New Home*. New York in Oxford: Berghahn Books, 2007.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: Refugees, Co-Ethnic Migrants, and Diaspora: Blurring the Categories. V: Jasna Čapo Žmegač, Christian Voß in Klaus Roth (ur.), *Co-Ethnic Migrations Compared: Central and Eastern European Contexts*. Berlin: Verlag Otto Sagner, 2010, 177–194.
- ČAPO, Jasna: Population Movements as Instances of “Co-ethnic” Encounters: A Critique. V: Katja Hrobat Virloget, Catherine Gousseff in Gustavo Corni (ur.), *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015, 209–222.
- ČEBRON LIPOVEC, Neža: “I’m Telling the Story of the Town.”: Places in a Contested Space. V: Katja Hrobat Virloget, Catherine Gousseff in Gustavo Corni (ur.), *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015, 189–208.
- ČEBRON LIPOVEC, Neža: *Izgradnja slovenskih obalnih mest v času po drugi svetovni vojni: Primer mesta Koper*. Doktorska disertacija. Koper: Fakulteta za humanistične študije UP, 2018.
- D’ALESSIO, Vanni: Dall’Impero d’Austria al Regno d’Italia. Lingua, stato e nazionalizzazione in Istria. V: Lorenzo Bertucelli in Mila Orlić (ur.), *Una storia balcanica: Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*. Verona: Ombre corte, 2008, 31–71.
- ELIAS, Norbert in John L. Scotson: *The Established and the Outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems*. London in New Delhi: Thousand Oaks in Sage, 1994.
- FAKIN, Jasna in Katja Jerman: Istrski begunci. Gradivo in raziskovalni nastavki. *Traditiones* 33/1, 2004, 117–142.
- GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- GOMBAČ, Jure: *Ezuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005.
- HIRSCHON, Renee: *Heirs of the Greek Catastrophe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Pireus*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- HROBAT VIRLOGET, Katja: The Burden of the Past: Silenced and Divided Memories of the Post-war Istrian Society. V: Katja Hrobat Virloget, Catherine Gousseff in Gustavo Corni (ur.), *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015a, 159–188.
- HROBAT VIRLOGET, Katja: Breme preteklosti: Spomini na sobivanje in migracije v slovenski Istri po drugi svetovni vojni. *Acta Histriae* 23/3, 2015b, 531–554.
- HROBAT VIRLOGET, Katja: Šop ključev: spomini na eksodus in sobivanje prebivalstva v Istri po drugi svetovni vojni. V: Jakša Primorac in Sanja Holjevac (ur.), *Istarske i kvarnerske teme: Radovi sa Znanstvenoga skupa Etnološke i folklorističke znanosti u Kvarnerskome primorju i Istri u 19. i 20. stoljeću, Rijeka, 11.–12. listopada 2013*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2017, 137–158.
- HROBAT VIRLOGET, Katja: The “Istrian Exodus” and the Istrian Society that Followed it. *Dve domovini* 49, 2019, 163–180.
- HROBAT VIRLOGET, Katja: Urban Heritage Between Silenced Memories and “Rootless” Inhabitants: The Case of the Adriatic Coast in Slovenia. V: Sarah De Nardi, Hilary Orange, Eerika Koskinen Koivisto, Danielle Drozdowski in Steven High (ur.), *Routledge Handbook of Landscape and Memory*. London: Routledge, 2020, 22–30.
- HROBAT VIRLOGET, Katja: *V tišini spomina: Eksodus in Istra*. Koper: Založba Univerze na Primorskem; Trst: Tržaška založba, 2021.
- HROBAT VIRLOGET, Katja, Catherine Gousseff in Gustavo Corni (ur.): *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- HROBAT VIRLOGET, Katja, Saša Poljak Istenič, Neža Čebtron Lipovec in Mateja Habinc: Abandoned Spaces, Mute Memories: On Marginalized Inhabitants in the Urban Centres of Slovenia. *Glasnik Etnografskog instituta* 64, 2016, 77–90.
- HROBAT VIRLOGET, Katja in Neža Čebtron Lipovec: Heroes we Love? Monuments to the National Liberation Movement in Istria between Memories, Care, and Collective Silence. *Studia ethnologica Croatica* 29, 2017, 45–71.
- IVELJA, Ranka: Porta mi le rokavice, prosim! *Dnevnik.si*, 14. 2. 2004; <https://www.dnevnik.si/73905>, 7. 1. 2021.
- KALC, Aleksej: The Other Side of the “Istrian Exodus”: Immigration and Social Restoration in Slovenian Coastal Towns in the 1950s. *Dve domovini* 49, 2019, 145–162.

KOSMAČ, Miha: »Etnično homogena Evropa«: Preselitve prebivalstva v Istri in Sudetih 1945–1948. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, 2017.

KRALJ, Ana: *Nepovabljeni: Globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales in Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2008.

MENIH, Kristina: *Koprčani*. Piran: Mediteranum, 2011.

MEŽNARIČ, Silva: »Bosanci«: A kuda idu Slovenci nedeljom? Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, 1986.

ORLIĆ, Olga: Mnogoznačje istarskog multikulturalizma. *Etnološka tribina* 31/38, 2008, 39–59.

ORLIĆ, Mila. Né italiani né slavi. State- e Nation-building jugoslavo nel secondo dopoguerra in Istria. *Contemporanea* 22/4, oktober–december 2019, 561–584.

PERRON, Catherine in Anne Bazin: Methodological Considerations in Addressing the Issue of Forced Migrations, Lost Territories and Related Politics of History: A Comparative Approach. V: Anne Bazzin in Catherine Perron (ur.), *How to Address the Loss? Forced Migrations, Lost Territories and the Politics of History. A Comparative Approach in Europe and Margins in the Twentieth Century*. Bruselj: Peter Lang, 2018, 11–36.

PIRJEVEC, Jože: »Trst je naš!«: Boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana: Nova revija, 2007.

PUPPO, Raoul: L'esodo degli Italiani da Zara, da Fiume e dall'Istria: Un quadro fattuale. V: Marina Cattaruzza, Marco Dogo in Raoul Pupo (ur.), *Esodi: Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Neapelj: Edizioni scientifiche italiane, 2000, 183–208.

PUPPO, Raoul: Italian Historiography on the Istrian Exodus: Topics and Perspectives. V: Katja Hrobat Virloget, Catherine Gousseff in Gustavo Corni (ur.): *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015, 25–47.

PUPPO, Raoul in Aleksander Panjek: Riflessioni sulle migrazioni ai confine italo-jugoslavi (1918–60). V: Carlo Donato, Pio Nodari in Aleksander Panjek (ur.), *Oltre l'Italia e l'Europa. / Beyond*

Italy and Europe. Ricerche sui movimenti migratori e sullo spazio multiculturale. Trst: Edizioni Università di Trieste, 2004, 343–360.

PURINI, Piero: *Metamorfosi etniche: I cambiamenti di popolazione a Trieste, Gorizia, Fiume e in Istria. 1914–1975*. Videm: Kappa Vu, 2010.

ROGOZNICA, Deborah: *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2011.

SMITH, Andrea L.: *Colonial Memory and Postcolonial Europe*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.

TANC, Barbaros: Where Local Trumps National: Christian Orthodox and Muslim Refugees since Lausanne. *Balkanologie* 5/1–2, 2001; <http://balkanologie.revues.org/index732.html>, 16. 2. 2021.

TROHA, Nevenka: STO – Svobodno tržaško ozemlje. V: Slobodan, Valentinčič (ur.), *Zbornik Primorske – 50 let*. Koper: Primorske novice, 1997, 56–60.

VERGINELLA, Marta: L'esodo istriano nella storiografia slovena. V: Marina Cattaruzza, Marco Dogo in Raoul Pupo (ur.), *Esodi: Trasferimenti forzati di popolazione nel Novecento europeo*. Neapelj: Edizioni scientifiche italiane, 2000, 269–277.

VERGINELLA, Marta: Writing Historiography on the Istrian Exodus: New Interpretive Frameworks. V: Katja Hrobat Virloget, Catherine Gousseff in Gustavo Corni (ur.), *At Home but Foreigners: Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015, 49–70.

VOLK, Sandi: *Istra v Trstu: Naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem 1954–1966*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper in Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2003.

ZORN, Jelka in Uršula Lipovec Čebren: *Once upon an Erasure: From Citizens to Illegal Residents in Republic of Slovenia*. Ljubljana: Študentska založba, 2008.

WOLFF, Larry: *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 2021.

Social Boundaries and Relations in the Istrian Society after the Post-War “Exodus”

The article indicates different kinds of social boundaries in the Istrian society after the post-war “exodus”, when the majority of the Italian-speaking inhabitants of Istrian towns migrated elsewhere. They were replaced by immigrants from all over Slovenia and later also from the southern republics of former Yugoslavia, which has totally changed the ethnical, social and cultural image of Istrian towns.

The discourse has revealed different kinds of social boundaries in the newly-formed Istrian society, which are all associated with an imagined social ranking. It seems that the boundaries before the “exodus”, which were formed on the basis of the ethnic element, between the Italian and Slavic cultures corresponding to the urban–civilised” vs. rural “barbaric” have changed after the “exodus” in accordance with the “primacy” of living in Istria. However, ethnicity has not totally lost its power, it has remained an important “identifier” of groups within the orientalisising discourse of the Balkans’ “other”. The boundary seems to be changing, every group that comes earlier feels superior to the groups settling there at a later time.

The first group is composed of Slovenian and Italian Istrians, who feel superior to all immigrants, referring to their regional “autochthonism”. The next “we” group is a group of Italian Istrian citizens and the first immigrants, those that are originally from the immediate hinterland of Istria and the wider Primorska, Trieste and Gorizia region. These create a “we” feeling in contrast to those “from there”, i.e. later immigrants from other regions of Slovenia who no longer migrated to the Italian environment, which had been “Slovenised”. It was shown that the same thing happens in the Italian society, where the immigrant Italians are perceived as “others” in the eyes of the local Italian population. The most excluded from this Istrian society, the “ultimate others”, seems to be the group of the immigrants from the southern republics of the former Yugoslavia, who came to this area last as the labour force and who have the greatest lack of internal social cohesion as opposed to “the established” citizens before them. In contrast to the much proclaimed Istrian multiculturalism, the exclusion of all “the Balkans’ others” lies behind it once again.

All these different collective memories and social boundaries indicate the Istrian society of *Strangers either way*, as the relations between co-ethnic locals and immigrants in the Croatian society have been illustrated by Jasna Čapo (2007), and as *At home but foreigners*, as the post-“exodus” Istrian society has been described by the author of the article in a monograph with this title (Hrobat Virloget, Gousseff and Corni 2015).

